

получать денежные средства. Территориальная структура – это еще один вопрос, в общем понимании подпадающий под категорию внутренних дел религиозной общины. Государство не должно принимать за религиозную общину решение о размерах ее конгрегации и их территориальной сферы деятельности. Религиозная община вправе установить границы своих подразделений, которые не обязательно совпадают с политическим делением. Государства также не должны ограничивать религиозные организации в вопросах назначения их персонала или его перевода между церковными единицами. Различные религиозные организации распределяют свой штат различным образом, и государственные служащие не должны вмешиваться в этот процесс. Положения, предоставляющие государственным служащим право одобрять (или налагать вето) на приглашение зарубежных единоверцев, также представляются проблематичными в этой связи, за исключением случаев, если имеются объективные, нерелигиозные

Утверждение ориентированного на содействие подхода к формулированию и исполнению законодательства о религиозных объединениях закладывает главное правовое и общественное основание, необходимое для воплощения великих идеалов международного права о религиозной свободе на уровне практической жизни религиозных общин. Это чрезвычайно важно для создания общественного пространства, в котором люди могут находить и формировать свое мировоззрение, а традиции - бережно сохраняться. Это чрезвычайно важно для того, чтобы подлинное уважение могло преобразовывать различия между группами в атмосферу общественной стабильности, подлинного общественного порядка, безопасности и мира, и способствовать плодотворному плюрализму, который столь важен для демократического общества.

*Петро ЯРОЦЬКИЙ*

## **МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ І ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В КОНФЕСІЙНІЙ СФЕРІ**

За двадцять років існування незалежної України у релігійній і суспільній свідомості українців відбулися значущі зміни. Міжконфесійні відносини трансформувалися від напруги, а в деяких регіонах (здебільшого на Заході) - від конфліктності на початку 90-х років м. ст. до стабільного стану в кінці їх, толерантності та співробітництва між конфесіями упродовж першого десятиріччя XXI століття. Істотне значення для поліпшення міжконфесійних відносин мав Закон України „Про свободу совісті та релігійні організації”, визнаний європейською спільнотою як документ, що репрезентував вступ України на правовий, демократичний, цивілізований шлях розвитку міжконфесійних і державно-конфесійних відносин, сприяв вільному світоглядному і віросповідному, плюралістичному виявленню та захисту прав і свобод кожного громадянина України, незалежно від його релігійної та національної приналежності.

Вагоме значення для розвитку толерантних міжконфесійних відносин і стимулювання розвитку екуменічних начал мають незалежні від держави міжконфесійні консультативні структури: Всеукраїнська рада Церков і релігійних

організацій, інші групові конфесійні об'єднання й товариства в центрі і в областях, а також Українське Біблійне товариство, в яких рівноправно і плідно співпрацюють ієрархи, духовенство, уповноважені представники всіх основних конфесій України.

Відтак, за останні 20 років міжконфесійні відносини набули конструктивного спрямування. Як у міжконфесійних консультативних об'єднаннях, так і на наукових і науково-практичних конференціях, Круглих столах, прес-конференціях представники Церков і релігійних організацій обмінюються своїм баченням стану і тенденцій розвитку міжконфесійних і державно-конфесійних відносин, демонструючи культуру толерантності і турбуючись про розвиток толерантного і демократичного громадянського суспільства в Україні. Спостерігаючи це, хочеться бути впевненим у тому, що поліконфесійна і багатонаціональна Україна матиме постійне прискорення саме такого духовного інвестування до банку громадянської зрілості, самосвідомості українців та її практичного самовияву.

Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України свою науково-дослідницьку працю та практичне застосування здобутих результатів упродовж минулих двох десятиліть спрямовувало на стимулювання примирення і співробітництва усіх українських Церков і релігійних організацій. Саме задля цієї мети Відділення релігієзнавства щорічно організовує і проводить практичні наукові конференції, круглі столи, зустрічі з чільними ієрархами, духовенством, пастирями християнських Церков, духовними особами нехристиянських релігій. З цією метою в Києві і обласних містах на „Днях релігійної свободи” відбуваються дискусії, обмін думками, наукове і правове консультування в колі науковців-релігієзнавців, представників конфесій і широкого загалу віруючих. Як показує досвід, такі форми спілкування прокладають шлях до взаємопорозуміння і толерантності в релігійному середовищі й державно-конфесійних відносинах.

Найбільш помітні зрушення відбуваються у православно-католицьких відносинах, у ставленні простих віруючих цих конфесій до тієї чи іншої Церкви, про що йтиметься в аналітично-соціологічній частині цієї статті. Не можна не помітити і належним чином оцінити відмежування УПЦ Московського Патріархату від так званого „політичного православ'я – гамірних акцій купки навколоцерковних екстремістів, спрямованих на розпалювання міжконфесійної ворожнечі між православними і греко-католиками, а в деяких випадках і римо-католиками, а також між православними Київського і Московського патріархатів. Не знаходить прихильності в Українському православ'ї і загалом в українському суспільстві ідеологія так званого „русского мира”, яку намагаються експортувати в Україну із сусідньої країни.

Останні події в Українській Греко-Католицькій Церкві засвідчили високий рівень толерантності і вияв духовної готовності до плідного розвитку католицько-православних відносин. Любомир Гузар, людина високої духовної культури і несхибного позаконфесійного мислення, мудра і авторитетна особистість (це визнання він отримав у понад 30% опитаних), залишаючи кермо УГКЦ як її Верховний Києво-Галицький Архієпископ, подав українському християнству і суспільству, а також державі духовно вмотивовану, історично аргументовану, вкрай необхідну і перспективну „дорожню карту”, яка у його авторському викладі набула такого значення: „Святість Об'єднаної Київської Церкви – УПЦ МП, УПЦ Київського патріархату, УАПЦ і УГКЦ”. Любомир Гузар переконаний у тому, що „збудивши прагнення українського народу до єдності”, ми

досягнемо церковної, суспільної, державної стабільності і швидкісне прискорення розвитку у сім'ї європейських народів і держав.

Саме цю „дорожню карту” прийняв як естафету новий Голова УГКЦ 41-річний Ярослав Шевчук під час своєї інтронізації 21 березня 2011 р. у Патріаршому Соборі Воскресіння Христового у м. Києві, проголосивши „Святість Об'єднаної Київської Церкви” з її витокami від Володимирового хрещення Русі-України, складними і під час трагічними випробуваннями упродовж понад тисячолітнього її шляху у бездержавній Україні і перспективою толерантного духовного екуменічного, національного розвитку.

Добрим знаком такої перспективи була присутність на інтронізації Предстоятеля УГКЦ представників усіх Православних Церков. І хоча дещо призупинився діалог між ними, який з певними надіями стартував у 2009 р., за доброї волі всіх Православних Церков і всупереч можливої протидії зовнішніх чинників, такий діалог в лоні Українського православ'я неминучий. Як він і був узгоджений, його продовження у багатьох конкретних ділянках церковного життя є вимогою часу, необхідним чинником толерантного співжиття і святості кожної української Церкви.

Особливість українського християнства полягає в його дуалістичності, амбівалентності, що призвело до виникнення в Україні двох гілок Вселенської Церкви - Східної і Західної - та їх взаємопереплетення. Так розпорядилася історія, що в Україні паралельно існують одна з найбільших Православних Церков у світі (поки що розділена) і найбільша Греко-Католицька Церква. Національні й духовні інтереси України вимагають усвідомлення цієї християнської спадщини як цінного духовного надбання, яке має розвиватися за принципом взаємозбагачення і взаємодоповнення.

У православно-католицьких відносинах у сучасній Україні немає будь-якого внутрішнього негативного підґрунтя для їх ускладнення, погіршення та навіть конфліктності. Нове покоління українців, в тому числі і віруючих православних та католиків, світоглядно сформувалося в умовах конституційно гарантованої свободи совісті, у їхній свідомості вже закладені суб'єктивно інші виміри оцінювання релігії, в цілому толерантний погляд на міжконфесійні відносини. Всі релігії – різні, але вони – рівні перед законом, кожен має можливість сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної – такий погляд на віросповідний вибір і такий світоглядний стандарт, як засвідчують соціологічні дослідження, переважають у свідомості й конкретних суб'єктивних самовиявах громадян України.

У Західному регіоні більшість православних ставиться позитивно до греко-католицизму і римо-католицизму. Разом з тим, більшість католиків у цьому регіоні (70%) позитивно ставиться до православ'я. Зокрема, вірні УПЦ Київського Патріархату частіше, ніж вірні УПЦ Московського Патріархату, висловлюють позитивне ставлення до цих двох конфесій католицизму і його сповідників (відповідно 38,1% і 29,6%). Про негативне ставлення до Римо-Католицької Церкви православні Західного регіону висловлюються дуже рідко (3% УПЦ Київського Патріархату і 5,1 % УПЦ Московського Патріархату). Між двома католицькими

конфесіями – УГКЦ і РКЦ – у Західному регіоні налагоджені толерантні відносини. Так, позитивне ставлення до римо-католицизму висловили 71,7% греко-католиків<sup>38</sup>.

В інших регіонах виявлено таке ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму: позитивне (Центр – 34,4% і 31,3%; Схід – 20,7% і 18,7%; Південь – 21, 3% і 20%); негативне (Центр – 3,2% і 4%; Схід – 4,7 і 5,5%; Південь – 1,6% і 3%); байдуже (Центр – 42,3% і 42%; Схід – 50, 8% і 50,5%; Південь – 43% і 42%); над цим не задумувалися (Центр – 19,6% і 21,1%; Схід – 21% і 21,9%; Південь – 30, 4% і 30, 2%); не чули про такі релігії (Центр 0,5% і 1,2%; Схід – 2,6% і 2,9%; Південь – 3, 8% і 4,9%).

Про що свідчать такі показники ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму у зазначених регіонах? По-перше, рівень позитивного ставлення як до греко-католицизму, так і до римо-католицизму у порівнянні з Західним регіоном (де відповідно він дорівнює 68% і 53,7%) істотно знижується у Центрі (майже на половину відсотків опитаних) і на Сході та Півдні (приблизно на 47% і 24%). По-друге, це свідчить як про відповідну географічну віддаленість респондентів соціологічного опитування у зазначених регіонах від місць найбільшого поширення цих двох католицьких конфесій на Заході України і, що істотно і ймовірно, так і про засвоєні стереотипи ментального мислення, сформовані історично, які у наш час культивуються певними політичними і конфесійними чинниками у цих регіонах.

Але, відразу зазначимо, ця соціологія доводить, що не йдеться про ворожість до католицизму, оскільки рівень негативного ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму у всіх регіонах України майже однаковий і дорівнює на Заході відповідно 3,4% і 3,1%, у Центрі – 3,2% і 4%, на Сході – 4,7% і 5,5%, Півдні 1,6% і 3%. Відтак, є підстава зробити висновок: православно-католицькі відносини в сучасній Україні характеризуються високим рівнем толерантності, у них відсутні релігійних фанатизм і етноконфесійна ворожнеча.

Разом з тим спонукають до глибших роздумів такі відповіді на питання: „Як ви ставитися до греко-католицизму і римо-католицизму?\": „Мені байдуже”, „Над цим не задумувався” і т.п. В опитаних, які вважають себе парафіянами УПЦ Московського Патріархату, байдуже ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму зафіксовано відповідно у 37, 2% і 38,5%. У парафіян УПЦ Київського Патріархату відповідно – 38,5% і 41, 4%. У регіональному вимірі кількість опитаних з байдужим ставленням до греко-католицизму і римо-католицизму дорівнює: Захід (20,4% і 31,1%), Центр (42,3 і 42%), Схід (50,8% і 50,5%), Південь (43% і 42%). Ці рівні байдужості у ставленні до обидвох конфесій католицизму виявлені майже в ідентичних вимірах серед парафіян УПЦ МП і УПЦ КП. Вони дещо відрізняються в регіонах: у Центрі і на Півдні – ідентичні (в межах 42-43%), на Заході – найнижчі (20-30%), а на Сході зафіксовані в половини опитаних.

Цю байдужість у різних вимірах можна прирівнювати (звичайно, не ототожнюючи) з нейтральною позицією громадян України до цих католицьких конфесій. Найменший рівень байдужості на Заході – це вияв обізнаності з католицизмом, історично поширеним в цьому регіоні, чутливо відображеним в суспільній та індивідуальній свідомості багатьох поколінь. Високий рівень (до 50% опитаних) зафіксованої байдужості на Сході свідчить передусім про необізнаність

38 Соціологічне дослідження проведене Центром Разумкова. Його результати оприлюднені у вигляді інформаційно-аналітичного матеріалу до Круглого столу на тему „Державно-конфесійні відносини в Україні: особливості і тенденції розвитку”. 8 лютого 2011 р.

такої частини респондентів з католицизмом. Про те, що Східний регіон був донедавна своєрідною *tabula rasa*, тобто конфесійно незайманою територією, яка лише сьогодні католицькими місіонерами, здебільшого латинськими чернечими орденами і згромадженнями, активно освоюється з метою їх євангелізації, йшлося в попередній частині цього дослідження. Відтак, ситуація в цьому регіоні, як, зрештою, і в Центрі й Півдні, де також фіксується велика кількість байдужих до католицизму (до 43%), не є загрозливою в контексті вияву нетолерантності чи ворожості, скоріше це є наслідком утвореного після розпаду СРСР ідеологічного і світоглядного вакууму, поширеного після державного атеїзму релігійного індиферентизму. Це характерно для вікових груп опитаних 18-30 та 31-40 років.

Це, зрештою, якоюсь мірою асоціюється з іншою типовою відповіддю опитаних щодо їх ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму, а саме: „Не задумувався над цим”. Таких серед віруючих УПЦ Московського Патріархату – 22,8 % і віруючих УПЦ Київського Патріархату – 14, 2%. Серед опитаних в регіонах: на Заході (7,5% і 10,5%), у Центрі (19,6% і 21,1%), на Сході (21% і 21,9%), Півдні (30,5% і 30,2%). Про що це свідчить? Ці люди можуть жити чи працювати або лише інколи зустрічатися чи з греко-католиками або римо-католиками – своїми сусідами, співробітниками або випадковими знайомими, ставитися до них і оцінювати їх у загальнолюдських вимірах, але не конфесійних. Цей бік взаємовідносин їх не цікавить, вони над ним не задумуються. Це також може характеризувати їх як людей вихованих, шляхетних, толерантних.

Такий спосіб пояснення цієї ситуації підтверджується відповідями типу „нічого не чув про таку релігію”, тобто про греко-католицизму і римо-католицизм. Опитаних з такою відповіддю виявилось на Заході (0,8 і 1,3%), у Центрі (0,5% і 1,2%), на Сході (2,6% і 2,9%), Півдні (3,8% і 4,9%).

Відтак, зробимо висновок. Відповіді, які характеризують опитаних за типовими позиціями їхнього ставлення до греко-католицизму, і римо-католицизму: „позитивно”, „негативно”, „мені байдуже”, „над цим не задумувався”, – відображають свідомість опитаних, які знають щось про католицизм цих двох обрядів, але їх ставлення до католицизму відрізняється, з одного боку, чітко визначеною позицією (позитивною чи негативною), а з другого – більш гнучким індиферентним, не обтяженим конфесійним підходом, але все ж таки не негативним, а толерантним („мені байдуже”, „над цим не задумувався”). Отже, абсолютна більшість опитаних (крім тих, які категорично ідентифікувалися як негативно поставлених до католицизму – в регіональних межах це 2-5%) виявила своє толерантне ставлення до католицизму з різними ступенями його наповнення і вираження. Разом з тим православно-католицькі відносини у позитивному плані найадекватніше відображені у відповідях віруючих УПЦ МП і УПЦ КП щодо їх ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму та аналогічних відповідях католиків обидвох обрядів у їх ставленні до православних.

Треба визнати, що у Західному регіоні (найбільш конфліктному в минулому) має всі можливості для свого функціонування і задоволення релігійних потреб своїх парафіян УПЦ Московського Патріархату (у Галицькому регіоні і Закарпатті налічується понад 700 громад цієї конфесії). У центрі України, в самому її серці – Києві безперешкодно розвивається конфесійна структура УГКЦ і Римо-Католицької Церкви. Отож, ці факти, потрібно в цілому усвідомити, щоб належним чином оцінити ті історичні зміни за останні десятиріччя у міжконфесійних відносинах в Україні.

Відтак, „історична рана”, завдана, з одного боку, Берестейською унією (1596 р.) православ'ю, а з другого боку, насильницькою ліквідацією унії і насадженням Російського православ'я радянською владою (1946 р.), „загоїлася” у свідомості віруючих – і православних, і греко-католиків. На рівні вищої церковної ієрархії, парафіяльного духовенства, в цілому всіх віруючих (греко-католиків і православних) установилися нормальні, толерантні міжконфесійні відносини. По суті, тут існує паритет православно-католицької мережі, а також встановлені толерантні міжконфесійні відносини.

На рівні міжконфесійних відносин важливим чинником їх толерантизації і встановлення екуменічної атмосфери є Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, у складі якої успішно співпрацюють всі православні, католицькі, протестантські Церкви, а також ісламські та іудейські конфесії. Дотримуючись принципу ротації, у цій Раді періодично головують представники всіх без винятку конфесій.

Самі церковні ієрархи надто високо оцінюють наявність в Україні такої міжконфесійної структури, незалежної від будь-яких державних втручань і зовнішніх світських впливів. Авторитет цієї Всеукраїнської Ради у налагодженні міжконфесійних відносин і вирішенні проблем, які виникають у цих відносинах, підтверджений десятирічним її існуванням. Якщо держава, зокрема її високі очільники, прислухатимуться до думок, рекомендацій, застережень Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій і підтримуватимуть з нею контакти, то Україна стане справжньою лабораторією міжконфесійної толерантності і співпраці, взірцем для всієї Європи. З таким здобутком входження України до Об'єднаної Європи, її процес євроінтеграції буде пришвидчений і належним чином оціненим.

Проте є зовнішні сили, яких не влаштовує такий стан речей в українському конфесійному просторі. Католицький прозелітизм на так званій „канонічній православній території” і нібито „нерегульована ситуація з православними громадами у Західній Україні”, по суті, вже стали „міченими козирними картами” Московської Патріархії РПЦ у православно-католицькому діалозі на вселенському рівні. Отже, йдеться про ті трансформації, які відбулися на західноукраїнських землях після розпаду СРСР і припинення домінування Московської Патріархії на цих теренах. У Москві вони сприймаються як „порушення конфесійної рівноваги на західних кордонах російського православ'я”. Відтак, насильно запроваджене російське православ'я за сталінською інструкцією №15 (про що йшлося раніше), після 40-річної заборони, катакомбного існування і відновлення УГКЦ, намагаються знову відродити, щоб замінити ним українське православ'я, яке зайняло належне йому місце в Галицькому регіоні і функціонує у толерантних відносинах з УГКЦ і РКЦ. Проте йдеться не лише про Галицький чи Західноукраїнський регіон, а фактично про всю Україну.

Ще напередодні першого візиту Московського патріарха Кирила у липні 2009 р. в Україну у Москві відбувся „Круглий стіл”, організований двома синодальними відділами Московської Патріархії, на якому обговорювалася формула цього патріаршого візиту: „Киев – южная столица русского православия”. Зміст цієї формули був розкритий у такій інтерпретації: „Русское православие не замыкается в сегодняшних государственных границах. Есть пространство русского православия, оно существует более тысячи лет. И никуда не уходит и не

разрушается”<sup>39</sup>. Відтак, Україна і православ'я в Україні, за цією формулою є складовою „пространства русского православия”.

Логічну закономірність такої інтерпретації у Московській Патріархії намагаються обґрунтувати наявністю такого феномену як „общехристианское европейское пространство, позволяющее европейцам ощущать себя столетиями братьями и интегрироваться, в том числе и социально, и экономически”. Використовуючи цю аналогію як взірець для встановлення „пространства русского православия”, на „Круглому столі” Московської Патріархії зроблено висновок: „ И в этом смысле вполне возможен, хотя сегодня мы этого не видим, союз русских православных народов”<sup>40</sup>. І в цьому контексті формула „Киев – столица русского православия” є, по суті, візитною карточкою, яка відтворює цілеспрямованість все частіших приїздів Московського патріарха в Україну як до своєї „канонічної території”.

Виступаючи 4 лютого 2011 року на Архиєрейському соборі РПЦ, Патріарх Кирило у черговий раз порушив питання православно-католицьких відносин, пов'язавши його з начебто „неврегульованою ситуацією з православними спільнотами у Західній Україні”. Важко повірити, що очікувану у Московській Патріархії РПЦ „врегульованість ситуації” з православними спільнотами у Західній Україні розуміють, як повернення на терени Галицького регіону того Російського православ'я, якому відводилося чільне місце у реалізації опрацьованого у Кремлі й підписаного Йосифом Сталіним 17 березня 1945 р. „Плана мероприятий по отрыву греко-католической (униатской) церкви от Ватикана и присоединения ее к Русской православной церкви”. За цим планом Московський патріарх і Синод РПЦ безпосередньо залучалися до виконання цієї сумнозвісної для України і передусім населення Західної України акції. Досить назвати лише кілька документів, які відтворюють брудну роботу, яку разом з спецслужбами (МДБ) і партійно-радянським активом паралельно виконувала Російська Православна Церква: ”Письмо Совета по делам Русской православной церкви Н.С. Хрущеву о плане мероприятий, направленных на ликвидацию греко-католической церкви” (20 апреля 1945 г.); „Письмо Председателя Совнаркома УССР Н.С.Хрущева секретарю ЦК ВКП(б) И.В.Сталину о мероприятиях направленных на разложение греко-католической церкви на Украине” (27 декабря 1945 г.); „Письмо народного комиссара государственной безопасности УССР Савченка Н.С. Хрущеву об усилении влияния Русской православной церкви в Украине” (20 мая 1945 г.); „Докладная записка Львовского обкома КП(б)У тов. Хрущеву Н.С. о проведенной работе по воссоединению греко-католической церкви с православной на территории Львовской области”.

Саме таким було це „возз'єднання” греко-католиків, саме таким було Російське православ'я, силоміць насаджуване керівництвом СРСР в Західній Україні. Конфесійна ситуація, державно-церковні відносини були відрегульовані демократичним і толерантним шляхом. Відтак, „неврегульованої ситуації” з православними спільнотами як на Заході, так і в Центрі, на Сході й Півдні України немає.

І це засвідчується вже зазначеним соціологічним дослідженням, проведеним центром Разумкова, – досить авторитетним в Україні. Ще раз звернемося до цього

39 «Киев – южная столица православия” // „Известия”. – 2009. – 23 июля.

40 Там само.

інформаційно-аналітичного матеріалу, щоб увиразнити його оптимум. Рівні позитивного ставлення до православ'я майже однозначні в різних регіонах України: Захід – 75,9%, Центр – 79,35%, Схід – 79,6%, Південь – 76,1%. Рівень негативного ставлення до православ'я мізерно незначний у різних регіонах: Захід – 2,1%, Центр – 1,2%, Схід – 1,1%, Південь – 1,3%. Порівняємо ці показники за рівнем позитивного ставлення до греко-католицизму та римо-католицизму: Захід (68% і 53%), Центр (34,4% і 31,3%), Схід (20,7% і 18,7%), Південь (21,3% і 20%). Негативне ставлення до греко-католицизму та римо-католицизму виявлено у такій кількості опитаних: Захід (3,4% і 3,1%), Центр (3,2% і 4%), Схід (4,7% і 5,5%), Південь (1,5% і 3%). Відтак, попри різні показники позитивного ставлення до греко-католицизму та римо-католицизму в регіонах України: від найвищого рівня на Заході і до дещо зниженого у Центрі, і більше зниженого на Сході й Півдні, все ж негативне ставлення до цих двох католицьких конфесій майже однакове у всіх опитаних у різних регіонах України. Воно хитається від 3 до 5 відсотків, що засвідчує високий рівень толерантності до католицизму в усій Україні. Негативне ставлення до греко-католицизму і римо-католицизму, зафіксоване серед вірян УПЦ Московського Патріархату, дорівнює 4%, а серед вірян УПЦ Київського Патріархату 2%. Ці мізерні показники виявленого негативізму у ставленні православних до католицизму дають підставу ствердити, що у православно-католицьких відносинах в Україні відсутній релігійний фанатизм і міжконфесійний екстремізм, які б могли істотно знижувати рівень толерантності.

Українське суспільство є достатньо зрілим, щоб належним чином оцінити конфесійні зміни і міжконфесійні відносини, які встановилися в умовах свободи совісті, поваги до світоглядної орієнтації і віросповідного вибору за останні 20 років в умовах незалежності України. Разом з тим фіксується негативна реакція на спроби утворення квазі-державної Церкви на основі однієї з православних Церков, яка фактично є в юрисдикції Московського Патріархату.

Спроби симбіозу таких різних за своєю природою інституцій як Церква і держава неминуче призведуть до шкоди як для самої Церкви, так і для суспільства в цілому. Це, по суті, повернення до Середньовіччя, в якому керувалися формулою „чия влада того і релігія”. Україна – багатоконфесійна країна, і держава повинна забезпечити мирне співіснування та виявляти своє рівноправне і рівновіддалене ставлення до всіх конфесій. Мудрі можновладці не будуть штучно напружувати суспільство у такій делікатній сфері як відносини людини з Богом у поліконфесійних виявах.

На запитання: „Чи підтримуєте Ви запровадження інституту державної Церкви в Україні?” отримані негативні відповіді від загальної кількості опитаних на Заході – 53,1 %, у Центрі – 41,9%, на Сході – 51,8% і Півдні – 31,1%. Такі відповіді зафіксовані серед 39,2% віруючих УПЦ Московського Патріархату, 43, 4% віруючих УПЦ Київського Патріархату і 55,6% віруючих УГКЦ.

Незгоду із запровадженням інституту державної Церкви опитані пояснили такими аргументами: „Це суперечить праву на свободу совісті і призведе до дискримінації інших Церков” (на Заході – 54,2%, у Центрі – 50,4%, Півдні – 50%, Сході – 54%; віруючі УПЦ Московського Патріархату – 50,3%, УПЦ Київського Патріархату – 45,8%, УГКЦ – 48,2%); „Україна історично є багатоконфесійною країною і надання пріоритету будь-якій релігії викличе лише додаткову напруженість у міжцерковних і церковно-державних відносинах” (на Заході – 40,4%, у Центрі – 22,8%, Півдні – 32,3%, Сході – 32,8%; віруючі УПЦ



Московського Патріархату – 36,1%, УПЦ Київського Патріархату – 35, 1%, УГКЦ – 43,5%).

Загалом можна ствердити: опитані у всіх регіонах України, зокрема віруючі православних і католицьких Церков, мають майже одностайну думку щодо недопустимості визнання якоїсь однієї Церкви як державної чи пріоритетної і привілейованої. Громадяни України в цілому визнають поліконфесійність України як історичний фактор її розвитку і не схильні до утворення штучної моноконфесійності чи тяжіння державної влади до якоїсь однієї фаворизованої нею Церкви та перетворення її у панівну державну Церкву. Це засвідчує високу громадянську зрілість, компетентну обізнаність громадян України з конфесійною обстановкою в країні, розуміння ними необхідності збереження міжконфесійної стабільності як чинника толерантизації міжконфесійних відносин, зокрема православно-католицьких.

Лише незначна частина опитаних, в тому числі й віруючих православних і католицьких Церков, не змогла однозначно відповісти на поставлене питання. „Важко відповісти”, „Мене це не цікавить”, „Не знаю” – такі відповіді зафіксовані в цілому у 5-10 відсотків опитаних. Така ж кількість опитаних підтримує запровадження інституту державної церкви в Україні. Мабуть, це здебільшого особи з владних структур – центральних і місцевих, які вже сьогодні демонструють свою приналежність до фаворизованої ними однієї Церкви, а саме – УПЦ Московського Патріархату.

Громадяни України, віруючі й невіруючі, розуміють це і відповідно реагують на неоднакове ставлення державної влади до Церков різних конфесій. Соціологічне дослідження дає можливість оцінити мотивацію відповідей опитаних у всіх регіонах України. Лише 29,4% вважають, що сучасна влада в Україні ставиться однаково до всіх релігійних організацій; зокрема на Заході – 14,4%, у Центрі – 31,8%, Сході – 33,9%, Півдні – 33,4%.

24,3% опитаних переконані в тому, що „є Церкви, до яких влада ставиться краще, ніж до інших”; таких зокрема на Заході – 36,1%, у Центрі – 21,1%, Сході – 23,6%, Півдні – 17,7%. Серед віруючих УПЦ Московського Патріархату таку відповідь дали 26%, віруючих УПЦ Київського Патріархату – 30,9%, віруючих УГКЦ – 42,5%.

„Влада вивищує одну Церкву на противагу іншим” – така думка зафіксована загалом у 11,3% опитаних: на Заході – 17,3%, у Центрі – 8%, на Сході – 10,4%, Півдні – 12,8%. Зокрема, так думають 8,7% віруючих УПЦ МП, 13% віруючих інших конфесій і 13,6% тих, які себе не відносять до будь-яких конфесій. Водночас для 35% опитаних було важко відповісти на це питання.

В цілому позитивну оцінку сучасній державній владі щодо її ставлення до різних церков і релігійних організацій поставили: 38,4% віруючих УПЦ Московського Патріархату, 29,4% УПЦ Київського Патріархату, 8,5% вірних УГКЦ.

Що це означає? Громадяни України, віруючі всіх конфесій і невіруючі надто критично ставляться до здійснюваної сучасною владою державно-конфесійної політики, яку, по суті, не схвалює більшість опитаних. А це – гострий сигнал для влади, яка повинна усвідомити, що релігійне питання – надто чутлива сфера у функціонуванні українського соціуму. Недооцінка цього суспільного сигналу – неприпустима, ціна її надто висока – загроза стабілізації і толерантизації українського суспільства.

*Висновки.*

1. В Україні в цілому створена атмосфера толерантності у православно-католицьких відносинах. Немає демаркованих конфесійних кордонів і приватизованих канонічних територій. Майже вичерпалися конфліктні ситуації, спричинені на початку 90-х років минулого століття боротьбою за володіння храмами у Західному регіоні України. Припинилися (і, можливо, назавжди) антикатолицькі, антиуніатські випадки у православних церковних виданнях (крім приписаних до „політичного православ'я” і „русского мира”).

2. У Галицькому регіоні після легалізації і офіційної інституалізації УГКЦ водночас відбувся процес трансформації силоміць запровадженого в радянській період Російського православ'я в автохтонне Українське православ'я – УПЦ Київського Патріархату і УАПЦ. Невелика частина віруючих залишилася в УПЦ Московського Патріархату. Відтак, відновлено історичну справедливість, відбувся вільний релігійний вибір віруючого населення цього краю. Із регіону міжконфесійних і міжнаціональних конфліктів Галичина, а також Волинь, як найбільш насичені конфесійною мережею регіони України, з характерним для них релігійним різноманіттям, – православні, греко-католики, римо-католики, а також протестанти, – набули статус краю конфесійної толерантності і етнонаціональної стабільності.

3. На Сході і Півдні України в результаті довголітнього існування зросійщеного православ'я, а потім радянського атеїзму, утворився ідеологічний і світоглядний вакуум, поширився релігійний індіферентизм. В умовах свободи совісті в незалежній Україні цей вакуум заповнює, поряд з активно діючими протестантськими конфесіями, латинський католицизм, застосовуючи апробовані „інтернаціональні моделі” евангелізації, засоби гуманітарно-соціальної субсидіарності в харитативній діяльності, яку проводять досвідчені елітні чернечі ордени (домініканці, францисканці, єзуїти) і жіночі чернечі згромадження. Римо-Католицька Церква в цих регіонах володіє могутнім ресурсом організаційної і матеріальної підтримки з боку Ватикана, європейських католицьких країн, зокрема Польщі, а також зарубіжних фінансових фондів і компаній. Це стимулює швидкісну розбудову католицьких храмів, нарощення конфесійної мережі, чому сприяє адаптація богослужбової мови, відправлення літургії, проведення реколекцій і катехізацій, пристосованих до етнічних, мовних, культурних, ментальних особливостей людей цього регіону. Разом з тим у цих регіонах православно-католицькі відносини набувають толерантної сталості, позбавленої будь-якої міжконфесійної і міжнаціональної конфліктності.

4. Толерантне позиціонування церков і релігійних організацій в контексті міжконфесійних відносин, з одного боку, ефективність державно-конфесійної політики, з другого боку, значною мірою залежатиме від рівного і рівновіддаленого ставлення на вищих щаблях державної влади, передусім президентської, до всіх конфесій. Йдеться про те, чи відповідатиме це ставлення єдиному українському державному стандарту, чи, навпаки, будуватиметься на приватному владному тяжінні до якоїсь однієї фаворизованої церкви та перетворення її в панівну державну церкву. Це – взаємозалежний, двоєдиний дискурс міжконфесійних і державно-церковних відносин, від якого залежатиме довіра громадян України як до Церкви, так і до держави та їх впевненість у тому, що у цій країні неможлива і

недопустима як одержавлена приватизація будь-якої Церкви, так і клерикалізація державної, суспільної, культурної, освітньої сфер життя.

5. Толерантизації міжконфесійних відносин сприятиме виважено критичне ставлення державної влади до спроб будь-яких політичних чи релігійних чинників – західних чи східних – втручатися у внутрішньоцерковне життя в Україні, нав'язувати цими чинниками свого бачення розвитку державно-конфесійних і міжконфесійних процесів у нашій країні: чи то за стандартами західноєвропейського і американського „ліберального християнства”, чи за шаблонами „русского мира”. Таке втручання вкрай небезпечно для суверенності й цілісності України як держави, оскільки воно передусім поглибило б релігійно-національне розмежування Сходу й Заходу України, законсервувало б розкол в українському православ'ї, викликало б негативні наслідки у суспільстві.

*Андрей СЕБЕНЦОВ*

### **ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННО-КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И МОДЕРНИЗАЦИЯ СТРАНЫ**

Россия переживает очередную в своей истории модернизацию. Ее успех – вопрос дальнейшего существования России как целостного и суверенного государства. Нам в очередной раз необходимо поднять уровень науки, технологии, культуры производства, образования, обороноспособности и военного дела, важнейших показателей развития до современного уровня, удержаться на нем и быть равными партнерами Запада в последующем развитии. Такая проблема возникает не в первый раз. Но если рывок с задачей догнать нам и удался, то удержаться в ряду передовиков у нас раньше не получалось.

Напомню некоторые из предыдущих модернизаций: принятие христианства 1023 года назад дало российскому обществу соединение с западной культурой и возможность догонять Европу в культурном развитии. Неприятие веяний, совершающего культурный и технологический рывок Запада, вместе с провозглашением автокефалии Русской Церкви в 1448 году привели к разрыву связей с ним и драматическому отставанию России во всех сферах. Поиски Петром I выхода из тупика путем ограниченной модернизации на рубеже 17 – 18 веков сопровождалось закрепощением Православной Церкви, поглощенной государственным механизмом. Настоящая модернизация пошла лишь с отменой крепостного права (1861 год) – начались великие реформы, широкое открытие Западу. Результатом стал невероятный культурный и экономический рывок, наши мыслители – славянофилы, западники, философы, писатели и композиторы, промышленники, ученые и инженеры достигли высшего мирового уровня. Но зажата государством Церковь в значительной мере исключена из участия в этом рывке. Может быть поэтому массы, озверевшие в окопах непонятной им войны, были вовлечены в очередную модернизацию в большевистском варианте. В ее ходе погибли, бежали, изгнаны или истреблены те, чьими усилиями поднялась Россия, а Церкви перекрыты почти все возможности участвовать в цикле модернизации.